

کاربست سیاست های نرم افزارانه در فتوحات تیمور

ولی دین پرست^{*۱}

۱. استادیار گروه تاریخ دانشگاه تبریز، آذربایجان شرقی، ایران.

چکیده

استفاده از منابع و سیاست‌های نرم‌افزارانه در مبارزه‌های نظامی از جمله روش‌هایی است که زمینه پیروزی ارتش در میدان نظامی را فراهم می‌سازد. اگرچه برخی این رویکرد را جدید می‌دانند، اما در گذشته فرمانروایان برای غلبه بر دشمن از انواع سیاست‌های نرم‌افزارانه استفاده می‌کردند. تیمور از جمله فرمانروایانی است که از سیاست‌های نرم‌افزارانه بیشتر از جنگ فیزیکی برای غلبه بر دشمنانش بهره گرفت. وی با استفاده از روش ایجاد رعب و وحشت در دل دشمنان، تضعیف قوای روحی و جسمی آنان و بهره‌گیری از اختلافات داخلی و ایجاد تفرقه و دو دستگی در بین رقبایان به پیروزی‌های بزرگی در میدان‌های جنگ دست یافت، همچنین با استفاده از انتشار اخبار کذب و نادرست بر دشمنانش غلبه کرد. او با این روش‌ها به تضعیف روحیه ارتش قدرتمندترین سلاطین آن عصر، نظیر سلطان بایزید عثمانی و ممالیک مصر پرداخت. سلطان عثمانی که در جنگ با دول مسیحی اروپا شهرت فراوانی بدست آورده بود در مواجهه با تاکتیک‌های نظامی تیمور به زانو درآمد. تیمور در درون مرزهای عثمانی ارتش پیاده نظام سلطان بایزید را به دنبال ارتش سواره نظام خود کشاند و از این طریق آن‌ها را از نظر جسمی خسته و ناتوان ساخت. او با روش‌های مشابه، بر ارتش سایر دول متخاصم غلبه کرد. این مقاله تلاشی است در پاسخ به این سؤال، که تیمور از چه سیاست‌های نرم‌افزارانه‌ای برای غلبه بر دشمنانش بهره می‌گرفته است؟ به کاربرد سیاست‌های نرم‌افزارانه وی در فتوحاتش به روش توصیفی و تحلیلی اشاره شده تا رمز موفقیت او در لشکرکشی‌ها و علت پیروزی وی روشن گردد و در نتیجه نشان داده شود که تدابیر سیاسی فرمانروایان و حاکمان، بیشتر از شمشیر و سلاح نظامیان در حصول به اهدافشان کارساز است.

واژه‌های کلیدی: تیمور، جنگ نرم، عثمانی، ممالیک مصر.

استفاده از منابع نرم در تعارض های نظامی، از جمله راهبردهای نوینی قلمداد شده است که گذشته از نظریه های جدید ارائه شده، دارای پیشینه طولانی در تاریخ تحولات سیاسی و امنیتی است. در کاربست سیاست نرم افزارانه دشمن تلاش می کند با ایجاد تفرقه در بین صفوف مردم، و رجال سیاسی کشور و تخریب افکار عمومی به اهداف خود برسد. سیاست نرم افزارانه قسمتی از جنگ همه جانبه است که پیش از نبرد آغاز می شود و در حین نبرد و پس از آن ادامه می یابد. این نوع جنگ، از قوانین و شیوه های جنگ عادی تبعیت نمی کند. در عین حال که نوعی دفاع به شمار می رود، حالت هجومی نیز دارد، چرا که در عین تقویت روحیه ملت و سربازان خودی، به تضعیف روحیه دشمن می پردازند. به منظور تبیین ابعاد تاریخی این پدیده، نویسنده در مقاله حاضر به بررسی تحلیلی تجربه تیمور پرداخته است. تیمور از جمله فرمانروایانی است که در عین حال که توان نظامی داشت، دارای تدبیر و هوش سیاسی فوق العاده ای بود. او از هر نوع ترفندی برای از پای در آوردن دشمن بهره می گرفت. به همین خاطر گفته می شود که فتوحات او به میزان قابل توجهی حاصل به کارگیری سیاست های نرم افزارانه بوده است.

۱. چارچوب مفهومی - نظری

برای درک سیاست های نرم افزارانه تیمور، لازم می آید تا نخست گونه های اصلی جنگ نرم که تشکیل دهنده ابعاد و مبانی این پدیده جدید می باشند را شناسایی نماییم. این اقدام به ما امکان آن را می دهد تا شاخص های مفهومی و نظری لازم را برای تحلیل ارزیابی سیاست های نظامی تیمور داشته باشیم.

۱-۱. قدرت نرم

به اعتقاد جوزف نای قدرت نرم توانایی به دست آوردن چیزی است که می خواهیم با جذب و اقناع سایرین برای تحقق اهداف خود احضا کنیم، این قدرت با قدرت سخت متفاوت است؛ چون ارزان تر و کاربردی تر از نیروی زور و اجبار است (قیصری و قربی، ۱۳۹۱: ۱۲۱). مفهوم قدرت نرم و یا جنگ نرم در مقابل جنگ سخت به کار برده می شود (حسینی، ۱۳۸۹: ۲۳). جوزف نای معتقد است که مبنای قدرت سخت بر اجبار و مبنای قدرت نرم بر اقناع است (نای، ۱۳۸۷: ۴۳-۴۵). بر این اساس می توان ادعا کرد که سیاست نرم افزارانه دارای تعریفی واحد که مورد پذیرش همگان باشد، نیست. برداشت

افراد، جریان‌ها و دولت‌های گوناگون از آن متفاوت است. کالینز جنگ نرم را استفاده طراحی شده از تبلیغات و ابزارهای مربوط به آن برای نفوذ در مختصات فکری دشمن، با توسل به شیوه‌هایی که موجب پیشرفت مقاصد امنیت ملی مجری می‌شود، می‌داند (کالینز، ۱۳۷۰: ۴۸۷).

۱-۲. عملیات روانی

یکی از سیاست‌های نرم‌افزارانه عملیات روانی است؛ به باور گلن هدف اصلی در آن تغییر یا تقویت نگرش‌ها و رفتار آماج‌ها در راستای اهداف و مقاصد کارگزاران عملیات روانی است. از اهداف دیگر طراحان سیاست‌های نرم‌افزارانه القای ترس و وحشت (هیجان منفی) برای کنترل اذهان مخاطبان و تأثیر گذاشتن بر آنان است. گال نشان داده است که با القای هیجان منفی شدید بر سربازان دشمن، زودتر می‌توان روحیه آن‌ها را در هم شکست (الیاسی، ۱۳۸۲: ۲۴۷). کارل فون کلازیتس در اثر معروف خود به نام «درباره جنگ» بر اهمیت عوامل روانی در جنگ‌ها تأکید دارد و معتقد است که در زمان جنگ مسئله مهم روحیه ارتش است، نباید تنها بر توان جسمی تأکید نمود. در براندازی هدف کشتار جسمی دشمن نیست، بلکه نبرد واقعی، کشتن شجاعت دشمن است و نه سربازان دشمن (عباسی اشلقی، ۱۳۸۸: ۱۰۵). ایجاد اختلاف و نفاق در صفوف دشمن از سایر سیاست‌های نرم‌افزارانه است. سان تزو در کتاب خود تحت عنوان «هنر جنگ» بر نقش فریب در جنگ تأکید کرده و معتقد است که در جنگ باید بین حاکم و وزیر، کهتر و مهتر، رئیس و مرئوس فاصله انداخت، تخم نفاق پاشید و اسباب سرنگونی دشمن را فراهم ساخت؛ و یا گراهام فولر (Graham Fuller) معتقد است که مسائل سنتی جنگ‌ها جای خود را به جنگ‌های روانی می‌دهند که در آن‌ها از سلاح کمتر استفاده می‌شود (عباسی اشلقی، ۱۳۸۸، ۱۰۵-۱۰۶).

۱-۳. جنگ فرهنگی

جنگ نرم (سیاست‌های نرم‌افزارانه) را می‌توان در شش عرصه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، ارتباطات اجتماعی، علمی و اندیشه‌ای مورد بررسی قرار داد. از میان آن‌ها عرصه فرهنگی مهم‌ترین بخش جنگ نرم محسوب می‌گردد. سیاست‌مداران با به‌کارگیری ابزارهایی چون فرهنگ، آرمان و یا ارزش‌های اخلاقی به صورت غیرمستقیم بر منابع یا رفتارهای دیگر کشورها اثر می‌گذارند (یزدانی، شیخون، ۱۳۹۱: ۱۰۳). به عبارت دیگر در جنگ نرم بیشتر بر راهکارهای فرهنگی تأکید می‌شود و از این طریق

تلاش می‌گردد برداشت ذهنی افراد نسبت به هنجارها، ارزش‌های جامعه خویش دچار تزلزل و بی‌ثباتی شده و به راحتی آماده پذیرش هر عقیده دیگر شوند (ماه پیشانیان، ۱۳۹۰: ۱۲۰).

۲. سیاست‌های نرم‌افزارانه تیمور

حال با توجه به رویکرد تحلیلی سه وجهی که به جنگ نرم اتخاذ شد، می‌توان مهم‌ترین سیاست‌های نرم‌افزارانه تیمور را به شرح زیر تبیین نمود:

سیاست اول. فعال سازی منابع اعتقادی

تیمور کشورگشایی بود که اکثر پیروزی‌های خود را با تدابیر سیاسی و با استفاده از سیاست‌های نرم‌افزارانه به دست آورد. یکی از سیاست‌های تیمور در غلبه بر دشمنان استفاده از باورهای دینی بوده است.

مثال ۱. اعلام جهاد در حمله به هند

تیمور با اعلام جهاد و به بهانه گسترش اسلام به هند و گرجستان یورش برد تا سربازان خود را با انگیزه دینی به جنگ با این اقوام و ملل وادار نماید. به نوشته غیاث الدین علی یزدی «حضرت صاحب قرانی برای اعلاء کلمه حق و لوای اسلام عازم آن حدود (هندوستان) شد و جهت اعزاز دین محمدی-صلوات الله و سلامه علیه-مقدسات زحمت بسیار و مشقات بیشمار فرمود» (یزدی، ۱۳۷۹: ۵۸). هر چند در هند فرمانروایان مسلمان حکومت داشتند اما تیمور با این بهانه که سلاطین هند نسبت به بت پرستان سختگیری لازم را معمول نمی‌دارند به این سرزمین حمله کرد. او به بهانه جنگ با کفار گرجی بارها سرزمین گرجستان را مورد تاخت و تاز خود قرار داد و برای تأیید جنایات خود در سرزمین‌های متصرفی، ضمن اعلام جهاد، تلاش کرد علمای مذهبی را در این راه با خود همراه سازد. بر این اساس می‌توان استنباط نمود که تیمور از منبع اعتقادات برای تقویت توان‌مندی سربازان برای مقابله با دشمنان بهره برده است.

سیاست دوم. فعال سازی گسست‌های داخلی (اختلافات)

سیاست دیگر تیمور در تسخیر بلاد مختلف ایجاد اختلاف داخلی بین دشمنان و مخالفانش بود. در این روش او سعی داشت تا توان دشمن را از ناحیه درگیری‌های داخلی تضعیف نماید و در نهایت موقعیت راهبردی خود را تقویت نماید.

مثال ۲. استفاده ابزاری از مخالفان در نبرد با عثمانی

تیمور برای تصرف آناتولی امیران محلی آن منطقه از جمله امیران ولایات آیدین، منتشا، گرمیان، قسطنونی، قرامان، حاکم ارزنجان و آق‌قوینلوها را که از دست سلطان بایزید عثمانی به نزد وی فرار کرده بودند، پناه داد. این امیران تیمور را برای حمله به روم تشویق کردند (عاشق پاشازاده، ۱۳۳۲ ه: ۷۵). بایزید در پی توسعه طلبی‌های خود در آناتولی قلمرو آنان را تصرف کرده بود. تیمور با پناه دادن به امیران آناتولی توانست متحدینی در داخل قلمرو عثمانی برای خود به دست آورد. از نظر تیمور نیروهای این امیران در آناتولی در صورت وقوع جنگ می‌توانستند کمک مؤثری به او بنمایند. وی در عین حال تاتارهای چادرنشین در نواحی سیواس، قیصریه و ملاطیه را که از نژاد ترکان قپچاق بودند به طرف خود جلب نمود و با آنان علیه بایزید متحد شد (اوزون چارشلی، ۱۳۸۳، ج ۱: ۳۳۰). او در نامه‌ای به رهبر قراتاتارها نوشت: «بزرگی و جاه شما به بزرگواری ما بسته و نژاد شما به نژاد ما پیوسته است. دیار ما دیار شماست و نیاکان ما نیاکان شماست. همه شاخ‌های نهال یک بوستانیم و پرورش یافتگان دست یک باغبان. پدران ما در یک خانه عمر به سر بردند. اکنون شایسته نمی‌بینید که به پشتیبانی ما درآیید و میسرتان نیست که یک‌باره به جانب ما گرایید. پس فرصت نگاه دارید و از آن بهره نیکو بگیرید که شما در صورت و معنی به ما نزدیکید اما در این حال به ظاهر با ابن عثمان باشید و در نهان با ما، تا آن زمان که با هم رویاروی شویم و شما به سوی لشکر ما گرایید» (ابن عربشاه، ۱۳۳۹: ۱۴۵-۱۴۶). قراتاتارها که از سرسپردگی به سلطان عثمانی دلخوشی نداشتند در جنگ آنکارا به لشکر تیمور پیوستند، بدین ترتیب در مقابل فرار سلطان احمد جلایر و قرایوسف حاکم قراقوینلوها به نزد ایلدرم بایزید و حمایت سلطان عثمانی از آنان، بهانه خوبی به دست تیمور افتاد تا او نیز از مخالفان داخلی دولت عثمانی حمایت نماید.

سیاست سوم. ایجاد هیجان منفی

از دیگر سیاست‌های نرم‌افزارانه تیمور برای مرعوب ساختن دشمنانش، تهدید و ایجاد ترس و وحشت در دل آنان بود. وی در سال ۸۰۳ هجری با ارسال نامه‌ای به بایزید عثمانی او را تهدید نمود که تمام حاکمان ممالک، گردن اطاعت بر حکم و فرمان وی گذاشته و مطیع او شدند چون بایزید تا آن زمان به دنبال جنگ با کفار بوده به قلمرو او تعرض نکرده است (شامی، ۱۳۶۳: ۲۱۸). در واقع پیروزی‌های تیمور تنها ناشی از مهارت جنگی او نبود، بلکه بیشتر ناشی از وحشت و ارعابی بوده که وی در دل دشمنانش ایجاد

می‌کرد و آنان را مغلوب می‌ساخت (دیاکونف، ۱۳۸۵: ۱۷۰). او ابتدا با ارسال نامه‌ای به رقبایش، آنان را به اطاعت از خود فرا می‌خواند و در صورت تسلیم ایشان را در مقام قبلی، به عنوان حاکم دست نشانده ابقا می‌نمود اما در صورت تمرد و مقاومت به هر نحوه ممکن آنان را مغلوب می‌ساخت.

مثال ۳. تسامح دیپلماتیک و اقدام نظامی

وی در سال ۸۰۲ هجری در منطقه قره‌باغ قفقاز مکاتبات خود را با سلطان بایزید عثمانی آغاز کرد این نامه‌نگاری‌ها تا سال ۸۰۵ هجری که در نهایت منجر به وقوع جنگ آنکارا گردید، به طول انجامید. او در این مدت تلاش نمود، بایزید را وادار به تسلیم نماید. بایزید برخلاف سایر رقبای تیمور بسیار قدرتمند و دارای ارتش قوی بود، تیمور با هوش تیزبین خود به خوبی می‌دانست که به راحتی نمی‌تواند ارتش قدرتمند عثمانی را شکست دهد لذا از همان ابتدای مکاتبات خود علیرغم این‌که بایزید به تندی جواب نامه‌های او را می‌داد، به طوری که در نامه نخستین خود به تیمور پیغام فرستاده بود که حاضراست با او در هر کجا که تعیین نماید دست و پنجه نرم کند (کلاوینخو، ۱۳۷۴: ۱۴۳) و افزوده بود که «مدتی است برای مقابله و جنگ با تیمور منتظر بودم حال اگر او به جنگ من نیاید من به جانب تبریز و سلطانیه برای جنگ با او خواهم رفت» (شامی، ۱۳۶۳: ۲۱۹)، اما تیمور به نرمی و شکیبایی قدرت برتر خود را به سلطان بایزید و سپاهیان عثمانی نشان داد حتی به سلطان عثمانی اعلام کرد که در صورت تسلیم، او حاضر است در جنگ با دول مسیحی به بایزید کمک نماید (شامی، ۱۳۶۳: ۲۴۸).

تیمور برای نشان دادن قدرت ارتش خود و به وحشت انداختن سلطان عثمانی در سال ۸۰۳ هجری از قراباغ به طرف شهر سیواس حرکت نمود و این شهر را تصرف کرد. او هر چند به مدافعان سیواس امان داده بود تا خون آنان را نریزد، اما با تسلیم شدن سپاهیان شهر که حدود چهارهزار نفر بودند، دستور داد دست و پاهای اسراء را بسته و زنده زنده آنان را در گودال‌ها دفن کنند (مستوی، ۱۳۵۵: ۲۹). هدف تیمور از این قتل عام بی‌رحمانه، ایجاد ترس و وحشت در دل سپاهیان و مردم مناطق آناتولی و شام بود تا بدین وسیله آنان را وادار به تسلیم و اطاعت از خود نماید. همان روشی که مغولان در پی فتوحات خود در ایران به کار گرفتند. تیمور نیز از روش مغولان استفاده نمود. تیمور پس از قتل عام مدافعان سیواس به سوی شام حرکت نمود. به دنبال او سلطان بایزید عثمانی به سیواس رسید، وقتی تخریب و کشتار شهر را دید چنان دچار حیرت گشت که از انجام هرگونه عملیات نظامی علیه تیمور باز ماند (منجم باشی، ۱۳۸۵: ۳: ۳۱۱). به نوشته

شرف الدین علی یزدی «بایزید با وجود اظهار شجاعت و جلادت و وعید و تهدیدی که پیشتر از این به زبان پیغام به تیمور اعلام داشته بود، دم فرو کشید و به هیچ نوع متعرض نشد» (یزدی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۱۰۴۳).

مثال ۴. ترغیب و انتقام

تیمور روش ارباب و وحشت را در فتح شامات در برابر سپاهیان ممالیک مصر نیز به کار برد. او پس از فتح سیواس و ملاطیه برای تادیب سلطان مصر عازم شام شد. وی قبلاً (در سال ۷۹۵ هجری) شیخ ساوه‌ای را به عنوان سفیر نزد فرمانروای ممالیک مصر فرستاده و به او پیغام داده بود که بهتر است سلطان مملوکان از او اطاعت نماید تا زمینه روابط سیاسی و تجاری بین ایران و مصر برقرار شود (سمرقندی، ۱۳۸۳: ۶۱۹). به سلطان مصر هشدار داده بود که اگر از وی اطاعت نکند، انتقام شکست مغولان از ممالیک را خواهد گرفت. سلطان برقوق نه تنها اعتنایی به تهدیدهای تیمور نکرده بود، بلکه سفیر تیمور را به قتل رسانده، بدین وسیله کینه و خشم تیمور و عزم او را برای لشکرکشی به شام و مصر تشدید ساخته بود.

تیمور در سال ۸۰۳ هجری از ملاطیه به سوی حلب حرکت نمود در مسیر راه قلعه‌های بهسنی و عنتاب را تسخیر کرد. کشتار سیواس و فتح قلعه‌ها در دل حاکمان شام چنان رعب و وحشت ایجاد کرد (حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ج ۲، ۹۰۷) که تیمورتاش حاکم حلب در شورای نظامی امرای شامات پیشنهاد نمود که در برابر تیمور تسلیم شوند و بیشتر اعضاء با نظر او هم رای بودند اما عده‌ای از رجال که به قوت و شوکت و کثرت نیروهای نظامی خود مغرور بودند، با این پیشنهاد مخالفت کرده، چنین اظهار نمودند که: «این سرزمین با ممالک دیگر فرق دارد حصارهای آن سرزمین‌ها از گل و خاک است اما حصار شهرهای ما از سنگ و فولاد است تسخیر آن ماهها بلکه سالها میسر نمی‌شود در این سرزمین شصت هزار روستا و قصبه وجود دارد اگر از هر کدام دو نفر به سپاه بپیوندند لشکری بزرگ فراهم آید» (خواندمیر، ۱۳۸۰: ج ۳: ۴۹۲). عاقبت تصمیم می‌گیرند که به دفاع از حلب و سایر شهرها پردازند. نتیجه این مقاومت، شکست و تصرف شامات و کشتار مردم این مناطق از سوی سپاهیان تیمور بوده است. تیمور پس از این پیروزی در نامه به سلطان مصر سیاست ایجاد رعب و وحشت را در دل سپاه دشمن در لشکرکشی خود به شامات چنین اعلام کرده است: «سلاطین را غرض اصلی از کشیدن لشکر و لوازم، ارتکاب خوف و خطر، رعایت ناموس و نام است و گرنه نیم نانی روزی تمام است» (خواندمیر، ۱۳۸۰: ج ۳: ۴۹۵).

مثال ۵. اعمال اقتدار و در خواست اطاعت

سیاست ایجاد ترس و وحشت در دل دشمن از سوی تیمور نتیجه خود را در میان درباریان و سلطان عثمانی نشان داد. تیمور پس از فتح شامات چون به قراباغ بازگشت به تدریج با نرمش بایزید در برابر خواسته‌های خود مواجه شد. درباریان بایزید در برابر اقتدار ارتش تیمور مرعوب شده، سلطان خود را به صلح با تیمور تشویق کردند. «ناصرحان مشفق به عبارات مختلف باز نمودند که با چنین صاحب دولتی مخالفت را یمنی نمی باشد» (حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ج ۲: ۹۵۰). اما این بار تیمور خواسته‌های دیگری را مطرح نمود که معنائی جز به اطاعت و اداشتن بایزید چیز دیگری نداشت. او در نامه‌ای به بایزید نوشت: «بعد از فتح سیواس که امرا و لشکریان ایشان را دریافتیم و مکررا از صاحب وقوفان لشکر او تعدادش معلوم کرده موکد علم سابق ما افتاده چون غرض ما از این حرکت رعایت ناموس خود بود بعون الله تعالی، این معنی نیز حسب المطلوب به حصول رسید... اگر او مال حال را دانسته سبب خرابی مملکت نگشته رجوع به طریقه مصالحه نموده، رسولی با مکتوبی که متضمن عذرخواهی بوده باشد و ناموس ما و شما را سزاوار بوده، بفرستند و ما را نیز یقین گردد که دوستی در میان ما موکد شده» (نوائی، ۱۳۵۵: ۹۹). در این نامه تیمور ضمن اینکه از بایزید خواسته از پاسخ‌های تندی که در نامه قبلی به وی نوشته و او را به جنگ تهدید کرده، عذرخواهی نموده و از وی اطاعت کند (نوائی، ۱۳۵۵: ۹۹). برخلاف پاسخ عتاب‌آمیزی که بایزید در نامه نخست خود به تیمور فرستاده بود در جواب این نامه ضمن برشمردن تلاش سلاطین عثمانی به جهاد با کفار فرنگ لحن ملایمی به کار برده که نشانگر از دست دادن غرور اولیه خود در برابر تیمور است. تیمور در سال ۸۰۴ هجری از قراباغ به آناتولی حرکت نمود در صحرای سیواس به سان دیدن از رژه سپاهیان خود پرداخت. فرستادگان بایزید را نیز به تماشای صفوف سپاهیان خود فراخواند، در پایان مراسم هنگام بازگشت سفراء گفت: به بایزید بگوئید که با این همه هنوز انتظار مسامحه و مصالحه با تو را دارم به شرط اینکه شرایط او را برای صلح بپذیرد (شامی، ۱۳۶۳: ۲۴۹؛ خواند میر، ۱۳۸۰، ج ۳: ۳۹۸). تیمور برای آخرین بار با نشان دادن رژه نظامیان خود به فرستادگان عثمانی درصدد قدرت نمایی خویش و ارباب بایزید بوده است.

سیاست چهارم. خبرپراکنی هدفمند

به کارگیری اطلاعات کذب از دیگر سیاست‌های نرم‌افزارانه تیمور برای مشروعیت بخشیدن به اقدامات نظامی خود علیه دشمنانش بود. در این خصوص می‌توان به موارد متعددی در تاریخ فتوحات تیمور اشاره داشت، از آن جمله:

مثال ۶. اتهام زنی و ترور شخصیت

او در سومین نامه‌ای که به بایزید فرستاده از او خواستار تسلیم یا اخراج قرایوسف از قلمرو عثمانی شده است زیرا قرایوسف را به دزدی، راهزنی و ریختن خون بازرگانان و حجاج متهم ساخته که نباید مورد حمایت بایزید قرار گیرد (بتلیسی، ۱۱۴۲: ۸۶؛ نوائی، ۱۳۵۵: ۱۲۰). بایزید در جواب این نامه تیمور به وی پاسخ داده که: «دستگیری و تسلیم قرایوسف و سلطان احمد بهانه‌ای بیش نیست زیرا آن دو مدت مدیدی دوستان ما بوده، محال است که راه مخالفت در پیش گیرند» (نوائی، ۱۳۵۵: ۱۱۳). به او پیشنهاد صلح داد اما تیمور خواستار تسلیم و اطاعت بایزید از خود شده است.

مثال ۷. دروغ پراکنی و آزمون وفاداری

تیمور گاهی از طریق جعل خبر و دروغ پراکنی سعی می‌نمود تا میزان وفاداری امرا و فرماندهان خود را بسنجد. وی پس از دست یابی به قدرت دو بار شایعه مرگ خود را منتشر ساخت، تا میزان فرمانبرداری سپاهیان را بسنجد. هر دو بار گروهی از سپاهیان در شهر مرو فریب خورده با شنیدن این خبر شورش کردند که بی‌درنگ همه آنان به قتل رسیدند و به همین خاطر وقتی به راستی تیمور مرده بود، بسیاری مرگ او را باور نمی‌کردند (کلاویخو، ۱۳۷۴: ۳۱۲).

سیاست پنجم. دوستی و خیانت

تیمور برای غلبه بر دشمنان از به کارگیری هرگونه نیرنگ ابایی نداشت و به همین دلیل از ارائه طرح‌های دوستی موقت که زمینه و امکان برخورد تدریجی او با دشمنانش را فراهم می‌نمود، استقبال می‌کرد.

مثال ۸. خیانت و فتح سمرقند

در سال ۷۶۴ هجری مردم سمرقند به رهبری مولانا زاده سمرقندی در برابر مغولان مقاومت کرده و آنان را شکست دادند. تیمور که به دنبال ماجراجویی و کسب قدرت بود با ارسال هدایا به مولانا زاده طرح دوستی با او ریخت. اندکی بعد چون به سمرقند دست

یافت، مولانازاده و دلیران سمرقند را دستگیر کرده و کشت (خواندمیر، ۱۳۸۰، ج ۳: ۴۰۷).

سیاست ششم. تضعیف روحیه و توان مقاومت

سیاست نرم‌افزارانه دیگر تیمور، تضعیف روحیه مقاومت مردم سرزمین‌های تصرف شده بود. تا از این طریق هم از اقدام تلافی‌جویانه این شهرها ممانعت به عمل آورد و هم زمینه ضعف روحیه دیگر شهرها را فراهم سازد.

مثال ۹. تخریب اماکن و امان دادن به سربازان برای فتح هرات

تیمور چون به قصد تصرف هرات به سوی این شهر حرکت نمود، ملک غیاث‌الدین حاکم آل کرت با این تصور که استحکامات شهر غیر قابل نفوذ است به مقاومت و جنگ برخاست. تیمور با رسیدن به حومه هرات دستور داد باغات و اماکن اطراف شهر را تخریب نمایند و در مقابل حصار هرات، حصار و خندقی بسازند (شامی، ۱۳۶۳: ۸۳). سپس طی جنگی که با نیروهای ملک غیاث‌الدین انجام داد حدود دو هزار نفر از سپاهیان او را به اسارت در آورد. وی از این اسراء برای تضعیف روحیه مقاومت در بین مردم هرات استفاده کرد، دستور داد اسراء را آزاد کرده و اجازه دهند تا به هرات بازگردند و به آنان تضمین داد که در صورت تصرف شهر جان آنان به همراه اهل و عیالشان در امان خواهد بود به شرطی که به دفاع از شهر نپرداخته و به سوی حصار و باروی شهر نیندند بدین مضمون امان نامه به آنان داد. این تاکتیک تیمور برای تصرف شهر بسیار مؤثر واقع شد چون آنان به شهر بازگشتند، مردم هرات را از خواسته تیمور آگاه ساختند وقتی ملک غیاث‌الدین از مردم شهر خواست تا به دفاع از قلعه و حصار هرات بپردازند و بدین منظور منادی حکومت به بازار و محلات شهر فرستاد اما کسی به ندای حکومت جواب نداد (یزدی، ۱۳۸۷، ج ۱: ۵۰۰-۵۰۱). بدین ترتیب به علت عدم دفاع مردم از حصار شهر، تیمور هرات را تصرف نمود.

مثال ۱۰. اعمال تحریم و تضعیف رقیب

تیمور برای رویارویی با ایلدرم بایزید در سال ۸۰۴ هجری از ارزنجان به سوی سیواس حرکت کرد. به او خبر آوردند که راه سیواس به توقات مناطق جنگلی بوده و بایزید با لشکری فراوان در توقات مستقر شده است. لذا تیمور به سوی قیصریه تغییر مسیر داد. علی‌توچی یکی از سرداران خود را با گروهی از سپاهیان جلودار بدان سو فرستاد. پس از مدتی خود نیز به آن شهر رسید (یزدی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۱۱۳۳). تاکتیک نظامی که تیمور برای به زانو درآوردن بایزید در این مکان به کار گرفت از نظر جنگ روانی بسیار قابل

توجه بوده است او تلاش کرد سپاهیان دشمن را پس از تعقیب و گریز طولانی خسته و فرسوده نموده، آنگاه با حمله برق‌آسا آنان را شکست دهد. بدین منظور از قیصریه به قراشهر رفته و از آنجا گروه‌های شناسائی جهت جمع‌آوری اطلاعات از موقعیت دشمن به اطراف فرستاد. چون اخباری از حضور لشکر بایزید در آن حوالی به تیمور رسید او به سرداران خود پیشنهاد کرد که به داخل مملکت عثمانی وارد شده و به غارت سرزمین‌های سرراه خود پرداخته و پیش برانیم. دشمن که اکثر نیروهایش پیاده نظام هستند به دنبال خود کشید و بدین طریق آن‌ها را خسته و ناتوان سازند (یزدی، ۱۳۸۷: ج ۲: ۱۱۳۵). بدین منظور به سرعت از قراشهر به سوی آنقوره (آنکارا) حرکت نمود و به مدت هشت روز سپاه پیاده نظام بایزید را به دنبال خود کشید. او در آنکارا به سراغ انبار آذوقه و تجهیزات جنگی بایزید رفت که در قلعه آن شهر ذخیره شده بود، آنجا را به محاصره گرفت. زمانی که بایزید دریافت تیمور با این حيله جنگی او را به دنبال خود کشیده و در نهایت از چنگ او گریخته و قلعه آنکارا را به محاصره گرفته است، با سرعت به سوی این شهر رفت. این تاکتیک موجب خسته و فرسوده شدن سپاهیان عثمانی گردید (کلاویخو، ۱۳۷۴: ۱۴۶).

در مسیر راه از قراشهر به آنکارا تیمور دستور داد چاه‌های آب را پر کنند تا بدین وسیله لشکر بایزید که پشت سر او در حرکت بودند در گرمای شدید با مشکل بی‌آبی مواجه شوند (یزدی، ۱۳۸۷: ج ۲: ۱۱۳۵). از سوی دیگر او قبل از رسیدن به آنکارا یکی از سردارانش به نام امیر برندق را با نیرویی به آن شهر فرستاد. آنان در آنکارا با کندن چاه و تسلط بر آبراهها امکان تامین آب را بر قشون بایزید دشوارتر ساختند. تیمور همچنین دستور داده بود چشمه‌های آب را که امکان دسترسی دشمن به آن وجود داشت، خراب نمایند (سمرقندی، ۱۳۸۳، ج ۱: ۹۱۵؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ج ۲: ۹۶۰). وقتی در نزدیکی آنکارا جنگ در گرفت سپاه عثمانی با کمبود آب مواجه شد، این امر نیز نقش زیادی در تضعیف توانائی جنگی آنان داشت.

نتیجه گیری

با بررسی سیاست‌های نرم‌افزارانه تیمور می‌توان به این نتیجه رسید که استفاده از این سیاست‌ها بهتر و کم هزینه‌تر بوده و راهی بود که تیمور برای مغلوب ساختن دشمنانش به کار می‌برد. چرا که او به خوبی می‌دانست که جنگ تلفات جانی و مالی فراوان دارد و ممکن است برنده میدان جنگ او نباشد، هر لحظه احتمال شکست وجود دارد. بنابراین او ابتدا از راه تهدید و ایجاد وحشت در دل دشمن، روحیه رزمی آنان را تضعیف می‌نمود در نتیجه زمینه را برای غلبه نهایی در میدان جنگ فراهم می‌ساخت. با توجه به این که هدف از سیاست نرم‌افزارانه بهره‌برداری صحیح و طراحی شده از اقدامات انجام گرفته علیه دشمن جهت نفوذ در رفتار، احساسات و عواطف مخاطبان و تغییر عملکرد آنان در جهت اهداف و مقاصد خود می‌باشد، تیمور نیز با این تاکتیک دشمنانش را وادار به تسلیم می‌کرد. او برای پیروزی بر ممالیک مصر در تصرف شامات از سیاست نرم‌افزارانه بهره گرفت به طوری که بیشتر فرماندهان و حاکمان ممالیک در شامات از قدرت ارتش تیمور به وحشت افتاده، حاضر به تسلیم و اطاعت از تیمور شدند. او برای غلبه بر ارتش قدرتمند عثمانی با نشان دادن قدرت نظامی خود، ایجاد ترس و وحشت در دل آنان موجب شد که رجال دربار بایزید از سلطان عثمانی درخواست صلح بنمایند، چون صلح نشد او از طریق مانورهای نظامی در خاک عثمانی از توان جسمی و روحی سپاهیان بایزید تا حد زیادی کاست. در عین حال با بهره‌گیری از اختلافات داخلی عثمانی به امرای محلی آناتولی که از دست بایزید گریخته بودند، پناه داد. در کنار آن با استفاده از نارضایتی قراتاتارها از سلطان عثمانی در جنگ آنان را به سوی خود کشاند در نهایت با این اقدامات بر ایلدرم بایزید در جنگ آنکارا (آنتوره) غلبه کرد. می‌توان گفت که تیمور بیشتر از راه سیاست نرم‌افزارانه و تدابیر غیر نظامی بر دشمنانش غلبه کرد تا از طریق جنگ تن به تن در میدان نبرد.

سیاست نرم‌افزارانه روشی بوده است که در طول تاریخ همواره از سوی فرمانروایان برای مغلوب ساختن دشمنان به کار گرفته می‌شد. این مسئله نه تنها در دوره تیمور متداول بود، بلکه قبل از آن و یا پس از آن نیز وجود داشت و امروزه نیز قدرتمندان و فرمانروایان بیشتر از طریق سیاست نرم‌افزارانه امکان سلطه سیاسی و نظامی بر یک ملت و کشور را فراهم می‌کنند. با این تفاوت که نسبت به گذشته ابزار مورد استفاده در سیاست نرم‌افزارانه پیشرفته‌تر و متنوع‌تر شده است. رسانه‌های ارتباط جمعی، ماهواره‌ها و اینترنت و...

وسایلی هستند که به سهولت با کمک آن‌ها می‌توان فکر، ذهن و روحیه یک ملت را تحت تأثیر قرار داد. با استفاده سیاست نرم‌افزارانه و با کمک این ابزار استعمارگران اروپائی و آمریکا در دوره معاصر بر کشورهای جهان سوم مسلط شده‌اند. آمریکا و متحدینش قبل از این که مردم و نیروهای عراقی را با سلاح‌های نظامی در میدان جنگ شکست دهند، از طریق سیاست‌های نرم‌افزارانه آنان را به پرهیز از مقاومت و تسلیم دعوت نموده و به مردم آن کشور وعده دادند که جان و مال آنان از هرگونه تعرض از سوی نیروهای مهاجم در امان خواهد ماند. عین همین سیاست نرم‌افزارانه را تیمور نیز در فتح هرات به کار گرفت. پس سیاست نرم‌افزارانه زمان و مکان نمی‌شناسد در هر زمان و مکان قابل اجرا بوده و خواهد بود.

۷۵

دوفصلنامه مطالعات
قدرت نرم

کاربست سیاست‌های نرم‌افزارانه در فتوحات تیمور
ولی دین پرست

منابع

- الیاسی، محمد حسین (۱۳۸۲)، «عملیات روانی رسانه ای برای کنترل اذهان»، *فصلنامه پژوهش و سنجش*. سال دهم، شماره ۳۴، ۲۳۷-۲۵۰.
- ابن عربشاه، احمد بن محمد (۱۳۳۹)، *عجایب المقذور: نوائب تیمور یا زندگی شگفت آور تیمور*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- اوزون چارشلی، اسماعیل حقی (۱۳۸۰)، *تاریخ عثمانی*. ترجمه وهاب ولی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ج ۱.
- بتلیسی، ادريس (۱۱۴۲هـ)، *هشت بهشت*. نسخه خطی، استانبول: کتابخانه نور عثمانیه، شماره ۲۱۴ - ۳۲۰۲.
- حافظ ابرو، شهاب الدین عبدالله خوافی (حافظ ابرو) (۱۳۸۰)، *زبدۀ التواریخ*. با مقدمه و تصحیح سید کمال حاج سید جوادی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی، ج ۲.
- حسینی، سید رضا (۱۳۸۹)، *از جنگ سخت تا جنگ نرم*. قم: نشر تپش.
- خواندمیر، غیاث الدین بن هماد الدین (۱۳۸۰)، *حبیب السیر*. با مقدمه جلال الدین همائی، تهران: انتشارات خیام، ج ۴، ج ۳.
- سمرقندی، عبدالرزاق (۱۳۸۳)، *مطلع سعدین و مجمع بحرین*. به اهتمام عبدالحسین نوائی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ج ۱.
- شامی، نظام الدین (۱۳۶۳)، *ظفرنامه*. تهران: انتشارات بامداد.
- دیاکونف، ایکور. ام (۱۳۸۵)، *گذرگاه های تاریخ*. ترجمه مهدی حقیقت خواه، تهران: نشر ققنوس، ج ۲.

- عاشق پاشازاده (۱۳۳۲ه)، *تواریخ آل عثمان*. استانبول: مطبعه عامره.

- عباسی اشلقی، مجید (۱۳۸۸)، «تأثیر گذاری عملیات روانی در تضعیف و شکست روحیه دشمن، مطالعه موردی اشغال عراق»، *فصلنامه راهبرد دفاعی*. سال هفتم، شماره ۲۷، صص ۱۰۱-۱۲۷.

- قیصری، نورالله و سید محمد جواد قربی (۱۳۹۱)، «بررسی ابعاد نرم افزاری قدرت و پدیده عملیات روانی»، *فصلنامه مهندسی فرهنگی*. سال ششم، شماره ۶۵ و ۶۶، خرداد و تیر، صص ۱۱۴-۱۴۵.

- کلاویخو، گونزالز (۱۳۷۴)، *سفرنامه کلاویخو*. ترجمه مسعود رجب نیا، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چ ۳.

- کالینز، جان ام (۱۳۷۰)، *استراتژی بزرگ (اصول و رویه‌ها)*. ترجمه کوروش بایندر، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

- نای، جوزف (۱۳۸۷)، *قدرت نرم*. ترجمه سید محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

- نوائی، عبدالحسین (۱۳۵۵)، *اسناد و مکاتبات تاریخی ایران*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

- یزدی، شرف‌الدین علی (۱۳۸۷)، *ظفرنامه یزدی*. به تصحیح عبدالحسین نوائی، تهران: مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، چ ۱، ج ۲.

- یزدی، غیاث‌الدین علی (۱۳۷۹)، *سعادت نامه یا روزنامه غزوات هندوستان*. به کوشش ایرج افشار، تهران: نشر میراث مکتوب.

- یزدانی، عنایت‌الله و احسان شیخون (۱۳۹۱)، «قدرت نرم در سیاست خارجی آمریکا با تأکید بر پدیده فرهنگ»، *فصلنامه مطالعات قدرت نرم*. سازمان بسیج اساتید، سال دوم، شماره پنجم، ۹۵-۱۲۰.

- ماه‌پیشانیان، مهسا (۱۳۹۰)، «دیپلماسی عمومی ابزار امپریالیسم فرهنگی آمریکا در خاورمیانه»، *فصلنامه مطالعات قدرت نرم*. سازمان بسیج اساتید، سال اول، شماره اول، صص ۱۲۰-۱۶۰.

- متسویی، فوما (۱۳۵۵)، *ارمنستان در زمان تیمور*. ترجمه ح. صدیق، تبریز: نشر سعدی.

- منجم باشی، احمد بن لطف‌الله (۱۲۸۵ه)، *صحایف الخبر یا منجم باشی تاریخی*. مصر: مطبعه عامره، چ ۳.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی